

УДК 159.99

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.5>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІФІВ У ГІБРИДНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Юрій Горбенко

*Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»,
просп. Першотравневий, 24, м. Полтава, Україна, 36011
e-mail: gorbenkoyurii@ukr.net*

У статті проведено аналіз особливостей використання міфів у російсько-українській війні. Гібридна війна як одночасне використання військових формувань та інформаційно-психологічних операцій стає основним видом протистояння держав.

Підкреслено, що з розвитком цивілізації акцент військового протистояння переноситься зі знищення збройних сил противника на війну з масовою свідомістю населення. Основним механізмом досягнення перемоги у російсько-українській війні Росія як держава-агресор обрала міфотворчість засобом формування вигідного РФ образу світу у масовій свідомості українського суспільства.

Розкрито тезу про те, що найбільш фундаментальним, із погляду впливу на ситуацію, в Україні є міф про «єдність українського та російського народу». Наведено історичні факти хибності культивування такої думки. Підкреслено, що сучасні наукові дослідження визнають провідну роль релігії у розвитку цивілізацій. Також проаналізовано зв'язок між релігійними переконаннями й ефективністю економічного розвитку суспільства, у якому переважають певні цінності. Робиться висновок про те, що певна релігійна система може як стимулювати, так і гальмувати розвиток суспільства.

Акцентовано увагу на тому, що намагання боротися з міфом прямим запереченням ще більше розповсюджує його вплив на більш широкі верстви населення. Зазначено, що перед загрозою фізичного знищення через російську агресію, або через неефективність і корумпованість економічної політики країни у глобалізованому світі перед українським народом стоїть завдання народити з історичних надбань або створити нові міфологеми, які відповідають критеріям сучасності.

Розкрито тезу про те, що без формування своєї візії та місії у світі майбутнє України як самостійної держави сумнівне. Запропоновано формування власної міфологічної системи, використовуючи події 2014 р. Орієнтація на майбутнє та максимальна увага до впровадження новачій, всебічна підтримка свободи як фундаментальної риси українського народу може стати каталізатором реалізації творчого потенціалу країни.

Ключові слова: міф, міфологія, міфотворчість, масова свідомість, гібридна війна.

Постановка проблеми. Гібридна війна з Російською федерацією триває вже більше семи років. За очевидної військової, економічної, політичної, інформаційно-психологічної агресії РФ в українському суспільстві досі відбувається дискусія на тему, кому вигідна ця війна та підігрується міф про «внутрішньоукраїнський» конфлікт. РФ витрачає колосальні ресурси на ведення гібридної війни з Україною, мотивуючи себе міфом про можливість «відродження Російської імперії у кордонах Радянського союзу». Крім того, для РФ Україна є колицею слов'янської цивілізації, а історія Київської Русі є «ідентифікаційним кодом» православ'я, тому без знищення української державності шлях до «відродження Російської імперії» закритий.

Основним інструментом вирішення проблеми, що заважає відродженню «імперії», є гібридна війна. Механізмом реалізації своєї мети РФ обрала міфотворчість як засіб формування вигідного РФ образу світу у масовій свідомості українського суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема використання міфів та інформаційних стратегій у військових справах розроблялася та використовувалася упродовж усієї історії людства. Ще китайський філософ Сунь-Дзи зауважив, що «мистецтво війни полягає в тому, щоб захопити чужу державу неушкодженою; зруйнувати ворожу країну – гірший сценарій» [1, с. 19].

До аналізу проблематики використання міфів в умовах ведення війни зверталися як провідні світові науковці, так і українські дослідники, зокрема О. Ауліна, О. Дарморіз, І. Завадський, М. Калдор, К. Клаузевиц, Г. Почепцов, С. Расторгуєв, Х. Хофмайстер та ін.

У своїх дослідженнях науковці з метою пояснення особливостей війни використовують поняття: гаряча, холодна, інформаційна, інформаційно-психологічна, гібридна, мережева, консцієнтальна та ін., але практично всі наголошують на тому, що з розвитком суспільства акцент протистояння переноситься зі знищення збройних сил противника на війну з масовою свідомістю населення. М. Калдор наголошує, що «“нова війна” – це швидше війна з населенням, ніж із противником» [2, с. 9].

Намаганням проаналізувати особливості використання міфу у російсько-українській гібридній війні і продиктована **мета** нашої роботи.

Отже, одним із прийомів, який використовується РФ у гібридній війні, є спроба переконати населення противника, що правди не існує взагалі. Заради цього засоби масової інформації виконують завдання перегріти інформаційне середовище, викидаючи безліч варіантів тлумачення фактів, надалі на цьому фоні вибирається один із варіантів для обґрунтування власної версії картини розвитку подій.

Найбільш фундаментальним із погляду впливу на ситуацію в Україні є міф про єдність українського та російського народу (докладно про це у роботах: «Інформаційно-психологічні і ментальні чинники російсько-українського протистояння» та «Консцієнтальна зброя: механізми та засоби протидії») [3; 4].

Насправді вся історія Росії від назви до останніх подій – суцільний міф. Намагання приписати початок «руської цивілізації» до Хрещення Русі-України також міф, метою якого є легітимізація влади фіно-угорських племен на території сучасної України. Пізніше частина території Русі була захоплена монголами та практично не зазнала впливу західних еволюційних процесів, особливо Реформації та Просвітництва, залишившись із феодалним мисленням і вірою. Пропагандистська машина Радянського Союзу зовсім знищила всі натяки на цивілізований розвиток країни, консервуючи ідеологію, побудовану на міфі про «доброго царя та поганих бояр», сформованому під час панування монголо-татар упродовж більше ніж 200 років. Цікаво, що православне духовництво звільнялося від податків монголо-татарами, але за це на них покладался обов’язок прилюдно молитися за ханів, таким чином загарбники намагалися використати православну церкву в інтересах зміцнення своєї влади. Надалі православна релігія неодноразово використовувалася Царською, Радянською, зараз Путінською системою як релігійний важіль утримування владних повноважень.

Сучасні наукові дослідження визнають провідну роль релігії у розвитку цивілізацій, наприклад, С. Хантингтон, відповідаючи на питання, де закінчується Європа, зазначає: «Європа завершується там, де завершується західне християнство та починається іслам і православ’я... саме такої думки відкрито додержується більша частина інтелігенції та політиків» [5, с. 245].

На цьому наголошують і самі сучасні російські вчені, наприклад, В. Полосин пише: «Руська людина повинна по краплині вичавлювати з себе візантійський вірус політичного СНІДу – вірус раба та холопа, що покійно очікує “доброго царя-батюшку” <...> Росії потрібно своє власне, національне Одкровення про Бога; <...> Цей критері-

рій – релігія Єдиного бога, що дана через Одкровення пророків від Авраама до Мухаммада» [6, с. 432]. Останнє твердження вченого, схоже, орієнтує на формування спільної релігійної конфесії, яка би поєднувала або поглинала у своїх межах іслам і православ'я, тим самим, здається, що В. Полосин також фіксує цивілізаційний розкол між західним і східним християнством.

Україна є епіцентром такого розколу, й перед нею постає складне завдання: вироблення уявлення про власну позицію у світі. Достатньо велика кількість людей, котрі відносять себе до православної конфесії (більше 70%), є ознакою важкого шляху національної свідомості українців до європейських ціннісних переконань, але без формування своєї візії та місії у світі майбутнє України як самостійної держави сумнівне. Сучасні дослідження впливу культурних чинників на економічний і суспільний розвиток С. Ліпсета, Г. Ленца, Л. Гаррісона та багатьох інших доводять, що рівень корупції у країнах має тенденцію змінюватися уздовж культурних цивілізаційних ліній. Про це говорили провідні світові науковці, такі як К. Маркс і М. Вебер. Думки класиків відрізнялися тільки визначенням, що є первинним: економічний базис чи ідеологічна надбудова.

М. Вебер у праці «Протестантська етика і дух капіталізму», досліджуючи рушійні сили капіталізму, робить висновок про зв'язок між релігійними переконаннями й ефективністю економічного розвитку суспільства, у якому переважають певні цінності (протестанти досягли економічного успіху на противагу вихідцям із католицького середовища, ця тенденція була зафіксована у Німеччині, Англії, США та інших країнах). Отже, певна релігійна система може як стимулювати, так і гальмувати розвиток суспільства.

Нині найбільш корумпованими й одночасно відсталими економічно є Росія (панівна православна релігія), латиноамериканські, африканські країни (язичництво як панівна релігія).

Україні, на нашу думку, також потрібне власне одкровення про Бога та культивування на цій основі загальнолюдських цінностей, яке би слугувало цементуючим міфом для формування бачення про своє місце у майбутньому розвитку цивілізації. Така тенденція до розуміння необхідності повернення до віри першохристиян, у якій неприпустиме поєднання релігійної та світської влади, вже існує в Україні, але вона поки що не має впливу на суспільну думку та не представлена релігійному розмаїттю країни.

Ми розуміємо, що ціннісні системи формуються і трансформуються в історичному розвитку суспільства, але, якщо ми прагнемо зайняти своє місце серед прогресивних держав світу, нам необхідно йти одразу двома шляхами та руйнувати олігархічно-кланову систему, щоб політика формувала культуру довіри, й одночасно сміливо відмовлятися від феодального православного мислення, орієнтуючись не на минулі догми, а на майбутні цінності свободи та справедливості, використовуючи творчий потенціал особистості. Найбільш швидко розвивається суспільство, яке створює умови для реалізації власного творчого потенціалу.

В. Харечко із цього приводу зазначає: якщо цінність творчості «починає панувати у суспільстві, то це підтримує рух, спрямований на підвищення продуктивності на всіх рівнях суспільства, й у такий спосіб ефективніше використовуються ресурси і збільшується суспільний продукт. Навпаки, ідея, що багатство є фіксованим і не пов'язане із зусиллями, призводить до того, що різні групи головні зусилля спрямовують на боротьбу за розподіл цього суспільного продукту. Такі дії зведуть продуктивність нанівець» [7, с. 149]. В. Харечко також виокремлює способи гальмування соціальних реформ – це «опір традиційних суспільств Старого світу (головним чином, великих імперій: Османської, Російської, Китайської), період колоніального домінування, прийняття соціалізму та соціальні колапси» [7, с. 147].

В Україні можна помітити всі способи гальмування соціальних реформ: від традиційних суспільств старого світу до соціалізму та соціальних колапсів. Крім того, ситуація ускладнюється ще й тим, що у світі набирають обертів глобалізація й уніфікація. Стрімке зближення й інтеграція різних соціальних та етнічних спільнот загострює питання визначення своєї національної ідентичності. На цьому наголошував С. Гантінгтон, котрий стверджував, що зберегти національну ідентичність і свою територіальну цілісність США зможуть лише тоді, коли в американському суспільстві будуть домінувати англійська мова та протестантська релігія [8].

М. Портер, враховуючи сучасні процеси глобалізації, ставить питання більш жорстко: або «країна добровільно набуде продуктивної економічної культури через зміну старих вірувань, настанов і цінностей, які перешкоджають процвітанню, чи таку зміну буде запроваджено примусово. Питання не стільки у тому, чи зміниться економічна культура країни, скільки у тому, коли і як швидко вона зміниться» [9, с. 37].

Тож перед загрозою фізичного знищення через російську агресію або через неефективність і корумпованість економічної політики країни у глобалізованому світі перед українським народом стоїть завдання народити з історичних надбань або створити нові міфологеми, що відповідають критеріям сучасності.

Україна приречена на швидкі зміни, якщо зрозуміє сучасні тенденції розвитку світу. Одним із таких варіантів могли би бути міфологізація подій 2014 р., тим більше, що у нас є чим пишатися. Революція «гідності», ефективні військові дії проти регулярної російської армії у Донецькому аеропорту, провал створення «Малоросії» та інші події після 2014 р. можуть стати основою нової історії України. Формування міфологічних систем модерного сучасного героя (наприклад, «Кіборг») є чи не єдиною можливістю зайняти своє місце у майбутній глобальній цифровій цивілізації.

Орієнтація на майбутнє та максимальна увага впровадженню новацій, всебічна підтримка свободи як фундаментальної риси українського народу може стати каталізатором реалізації творчого потенціалу країни.

На цьому шляху постають два основні завдання: руйнувати російське міфологічне минуле та будувати сучасне уявлення про незалежне Українське майбутнє.

О. Ауліна, досліджуючи тему політичної міфології в інформаційних війнах, констатує: «На жаль наша країна, перебуваючи під інформаційним впливом кількох світових суб'єктів, досі не має сформованої ефективної системи інформаційної протидії... Принцип диференціювання має близький до абсолютного характер, але не слід забувати і про певну відносність у сприйнятті дій Заходу, як виключно проукраїнських. Природно, що на найближчу перспективу основні зусилля України повинні спрямовуватися на протидію інформаційним операціям, які традиційно проводяться РФ з використанням політичної міфології» [10, с. 126].

Крім того, О. Ауліна попереджає про шкідливість сліпого слідування за європейськими стандартами й ідеологією: «У суспільну свідомість українців, у тому числі за допомогою соціально-політичної міфології, Заходом впроваджуються уявлення про співпричетність України до загальноєвропейських інтересів і її обов'язок щодо захисту західної цивілізації від "російського варварства". <...> Базовий наратив такого міфологічного комплексу повинен формувати уявлення про те, що за причетність України до західної цивілізації вона зобов'язана захищати загальнолюдські цінності, тобто інтереси Заходу, за необхідності, навіть на шкоду власним» [10, с. 126].

Цікаво, що намагання боротися з міфом прямим запереченням ще більше розповсюджує його вплив на більш широкі верстви населення. Покладаючись на досвід науковців, ми розуміємо, що надзвичайно важко здолати міф ізсередини. Р. Барт вважає, що зруйну-

вати міф неможливо, О. Лосєв дотримується приблизно такої самої думки, говорячи «про неможливість подолання міфу науковими засобами (наука може його дещо послабити, але не зруйнувати)» [11, с. 34]. О. Гойман, аналізуючи особливості сучасної політичної міфотворчості, наголошує на тому, що для того, щоб зруйнувати «старий» міф, необхідно вигадати «новий» [12, с. 43].

Який же новий міф необхідно побудувати? Для відповіді на це питання необхідно врахувати особливості сучасного масового суспільства – руйнування стародавніх міфів, релігійних, ідеологічних підвалин науковими та псевдонауковими досягненнями. Відродження міфу як протидія страху, незрозумілому цифровому світу. Спрощення квантової механіки та штучного інтелекту та неспроможності аналізувати сучасні досягнення науки та техніки.

Назріває потреба зв'язати фрагменти реальності незрозумілого світу в несуперечливу цілісну картину – міф.

На думку В. Полосіна, до основних компонентів міфу можна віднести:

- картину світу у вигляді міфологізованої концепції соціальної Істини (підстава справедливості);
- точку у часі, пов'язану з витоків національної історії та культури, моментом їх вищого уславлення або тяжкого знеславлення (аналог переживання у містичному ритуалі – вибрана слава або травма);
- образ майбутнього (його розуміють як повернення до витоків Золотого Віку);
- глибоку опозицію «ми – вони» (аналог міфічної опозиції Добра і Зла) [6, с. 168].

На наш погляд, зараз найперспективніший час для створення власного емоційно зарядженого міфу про майбутнє української держави з урахуванням своєрідності завдань, що стоять перед суспільством.

Першим завданням із конструювання міфу є героїзація подій 2014 р. як точки у часі, пов'язаної з витоків національної історії та культури. Це міф про народження цивілізації «Гідності» як побудови картини світу у вигляді міфологізованої концепції соціальної істини.

Героїзація учасника АТО як опори суспільства майбутнього, поширення інформації про його життя. На думку Л. Зубрицької, герої АТО «відповідають структурі міфу, за логікою якого він здійснює перехід за межу (залишивши затишну домівку та сім'ю, йде боронити Україну до зони воєнних дій), за межею проходить випробування (воює на передовій, отримує поранення або гине), повертається до людей у новій якості героя – учасника АТО (живого або мертвого)» [13, с. 74].

Причому ця цивілізація буде власний шлях, заснований на новій релігійній системі, на вірі апостолів без надбудови до нього людської філософії, без православних середньовічних традицій, змішаних із язичництвом – це образ майбутнього як повернення до «витоків Золотого Віку». Другим завданням є деміфологізація української історії, тобто звільнення її від міфів, нав'язаних як РФ, так і західноєвропейськими країнами.

Отже, внаслідок аналізу особливостей використання міфів у російсько-українській гібридній війні можна зробити такі висновки:

- сучасна війна – це насамперед війна проти населення та заволодіння масовою свідомістю противника;
- міфи, всупереч переконанню про їх застарілість, набувають у сучасному інформаційному світі нового важливого значення і стають одним із найбільш ефективних інструментів інформаційного впливу на масову свідомість;
- міфологічна свідомість в умовах війни стає домінуючою формою сприйняття реальності, внаслідок чого людина починає демонструвати більш примітивні форми мислення і поведінки;

- міф використовується як потужний інструмент гібридної війни з метою фальсифікації історичних подій і створення помилкових уявлень про соціально-політичну реальність;
- найбільш поширеною формою формування хибної соціальної реальності у об'єктів інформаційного впливу є фейки як квазіміф;
- фундаментальним напрямком деміфологізації та деокупації масової свідомості українського народу є звільнення від «братерського міфу» та викорінення із колективної свідомості уявлень про політичну, етнічну, історичну, культурну і релігійну єдність українського і російського народів;
- одним із механізмів руйнування «старого» міфу є формування нового уявлення про місце українського суспільства у світовій цивілізації майбутнього;
- міфи можуть грати позитивну роль, оскільки є формою суспільної свідомості, через яку народ сприймає навколишній світ;
- перспективним для побудови сучасного міфу є події 2014 р. та міфологізація подій революції «Гідності».

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що системне використання міфології може суттєво підвищити ефективність боротьби із зовнішніми інформаційними впливами та надати можливість сформуванню фундаменту економічного розвитку країни. Для подальших наукових розвідок у визначеному напрямі вважаємо перспективним детальну розробку сучасної міфологічної системи, спрямованої у майбутнє.

Список використаної літератури

1. Сунь-Дзи Ч. Мистецтво війни. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 108 с.
2. Калдор М. Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху / пер. с англ. А. Апполонова, М. Дондуковского ; ред. перевода А. Смирнов, В. Софронов. Москва : Изд-во Института Гайдара, 2015. 416 с.
3. Горбенко Ю.Л., Горбенко А.Ю. Інформаційно-психологічні і ментальні чинники російсько-українського протистояння. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. Вип. 1 (44). 282 с.
4. Горбенко Ю.Л., Горбенко А.Ю., Горбенко О.В. Консцієнтальна зброя: механізми та засоби протидії. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України»*. М-во оборони України, НУОУ та ін. Київ, 2017. С. 28–32.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / пер. с англ. Т. Велимеева. Ю. Новикова. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003. 603 с.
6. Полосин В.С. Миф. Религия. Государство: Исследование политической мифологии. Москва : Ладомир, 1999. 440 с.
7. Харечко В.М. Культура, цінності та економічний розвиток: аналіз деяких концепцій. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2018. № 1 (56). С. 144–153.
8. Хантингтон С.П. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / пер. с англ. А. Башкирова. Москва : АСТ, 2004. 635 с.
9. Портер М. Настанови, цінності, вірування і мікроекономіка. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2008. № 53. С. 35–46.
10. Ауліна О.В. Політична міфологія в інформаційних війнах : монографія. Київ : Видавець Бихун В.Ю., 2018. 168 с.
11. Лосев А.Ф. Диалектика мифа. Москва : Академический Проект, 2008. 303 с.
12. Гойман О. Особливості сучасної політичної міфотворчості. *Проблеми гуманітарних наук. Філософія*. 2013. Вип. 31. С. 40–50.
13. Зубрицька Л.І. Активізація міфу у період кризи: особливості міфологем «війни» та «героя». *Наукові записки. Наукма*. 2016. Т. 186. *Політичні науки*. С. 72–76.

PECULIARITIES OF USING MYTHS IN THE HYBRID RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Yurii Horbenko

*National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic",
24, Pershotravnevyy Avenue, Poltava, Ukraine, 36011
e-mail: gorbenkoyurii@ukr.net*

The article analyzes the peculiarities of the use of myths in the Russian-Ukrainian war. Hybrid warfare, as the simultaneous use of military formations and the information and psychological operations that accompany them, is becoming the main form of confrontation between states.

It is emphasized that with the development of civilization, the emphasis of military confrontation is shifted from the destruction of the enemy's armed forces to the war with the mass consciousness of the population. The main mechanism for achieving victory in the Russian-Ukrainian war, Russia as an aggressor state, chose myth-making as a means of forming a favorable Russian image of the world in the mass consciousness of Ukrainian society.

The thesis is revealed that the most fundamental, from the point of view of influencing the situation, in Ukraine is the myth of "unity of the Ukrainian and Russian people". The historical facts of the falsity of cultivating such an idea are given. It is emphasized that modern scientific research recognizes the leading role of religion in the development of civilizations. Also, the connection between religious beliefs and the effectiveness of economic development of a society in which certain values prevail is analyzed. It is concluded that a certain religious system can both stimulate and inhibit the development of society.

Emphasis is placed on the fact that the attempt to combat the myth by direct denial further extends its impact to the general population. It is noted that in the face of the threat of physical destruction due to Russian aggression, or due to inefficiency and corruption of the country's economic policy in a globalized world, the Ukrainian people face the task of giving birth to historical heritage or creating new mythologies that meet modern criteria.

The thesis is revealed that without the formation of its vision and mission in the world, the future of Ukraine as an independent state is doubtful. The formation of one's own mythological system using the events of 2014 is proposed. Future orientation and maximum attention to the introduction of innovations, comprehensive support for freedom as a fundamental feature of the Ukrainian people can be a catalyst for the realization of the country's creative potential.

Key words: myth, mythology, myth-making, mass consciousness, hybrid war.